

УЗОРНО ДЈЕЛО О ВЕЛИКОМ НАУЧНИКУ

Милорад Васовић: "ЈОВАН ЦВИЈИЋ - НАУЧНИК, ЈАВНИ РАДНИК И ДРЖАВНИК", Издавачко предузеће Матица српска и Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци - Нови Сад, Едиција - Велике биографије, Нови Сад 1994, 455 стр.*

Посебно сам почаствован што овдје, у завичају предака славног научника, говорим о књизи "Јован Цвијић - научник, јавни радник и државник", чији је аутор проф. др Милорад Васовић - мој драги и веома поштовани учитељ, који "представља најгласовитијег говорника географије пред научном јавношћу наше земље" (Р. Ршумовић). То добро знају његове колеге и пријатељи, бројне генерације студената и научних радника које је поступно и успјешно уводио у свијет науке - географије, у којој је, он, као њен најистакнутији представник и уважени експерт и члан међународних струковних асоцијација, постигао резултате трајне и општепризнате вриједности. Стога се, за истраживање стваралаштва и живота једне изузетне личности наше науке и културе, није могао наћи позванији и свестранији познавалац од проф. Милорада Васовића, који је, уз то, и обновитељ и утемељивач Музеја Јована Цвијића (1968) и председник Уређивачког одбора за издавање Цвијићевих Сабраних дјела - званично увршћених у капитална дјела наше културе. Он је, даље, у нашој интелектуалној јавности познат и као организатор научних скупова посвећених Цвијићевим јубилејима и као уредник зборника радова са ових скупова. Наравно, и као писац проф. др М. Васовић више од 10 монографија, 6 уџбеника и приручника и 377 научних радова, међу којима је око 25 радова посвећено животу и дјелу Јована Цвијића не само на нашем, већ и на енглеском, њемачком и француском језику.

* Ријеч приликом промоције књиге на Жабљаку (16.VIII 1996).

У овим радовима, а нарочито у књизи "Јован Цвијић - научник, јавни радник и државник", коју управо представљамо Дурмиторцима и ширем читалачком аудиторijуму, проф. М. Васовић оживљава једну епоху историје наше науке и културе, постављајући у фокус знамениту фигуру Јована Цвијића - свједока и саучесника те епохе и једног од најистакнутијих стваралаца те културе. То чини увјерљиво и инспиративно, кроз анализу огромног научног материјала размјештеног чак у сто петнаест одјељака, функционално структурисаних у шест великих тематских цјелина, од којих прва доноси обиље чињеница о дробњачком поријеклу породице утемељивача наше научне географије и неких сродних наука, о његовом школовању у Лозници, Шапцу и Београду, студијама у Београду и усавршавању у Бечу (тада највећем научном центру свијета) код Албрехта Пенка, Едуарда Сиса, Јулиуса Хана и В. Томашека - професора и научника великог међународног угледа. Споменути професори су чинили и комисију пред којом је 1892. одбранио докторску дисертацију *Das Karstphänomen* која је, након што је 1893. објавио на њемачком а потом, 1895. године на српском језику, означила његов улазак у свјетску науку на велика врата. О том свом дјелу он, поред осталог, каже: "Нисам био свестан велике важности коју ће тај рад имати... Најпре сам видео знатан утисак, који је *Karstphänomen* учинио, по писмима, која сам почео добијати из иностранства. Нарочито се сећам писама од Rihthofena и Sir Archibalda Geikie, који зове то дело *standardwork* (заставничко дело)... Оно што је у њему утврђено, ... остало је до сада утврђена тековина науке... Онако младом било ми је мило и подигло радну енергију када сам видео по резултатима да ме рачунају међу признате научнике. То се брзо појачало мојим новим радовима..." Тај, дакле, Цвијићев велики допринос утемељењу нове геоморфолошке науке о красу, прате и други, веома крупни учинци у развоју наше науке уопште. То су, поред осталих, истиче проф. М. Васовић, оснивање првих географских установа, покретање првих научних часописа и стварање плејаде врских сарадника и представника Цвијићеве географске школе, "која је до Првог светског рата стекла завидан међународни углед". Сем наведеног, аутор пажњу читаоцу скреће и на хронологију Цвијићевих научних екскурзија и истраживачких путовања по балканским, сусједним и осталим земљама и регијама Евроазије, која су од 1888. трајала пуних 38 година. За то вријеме он је "према одређеном плану и пажљиво изабраном итинерару" истражио "територију већу од 500.000 км²". Овдје се, међутим, нећемо освртати на сва Цвијићева истраживачка путовања - детаљно приказана у књизи "Јован Цвијић - научник, јавни радник и државник". Споменућемо бар она по планини Рили, гдје је "први пут доказано постојање леденог доба на Балканском полуострву", што га је, вели аутор, испунило "великом радошћу, просто је... кликтао од среће јер је открио нешто што нису били уочили ни највећи светски ауторитети у глациоло-

гији". Овом приликом издвојићемо и четрнаестодневна истраживања Дурмитора далеке 1897. године. "Имао је, пише проф. М. Васовић, бар три изузетна разлога да се толико задржи на овој планини: она је његова стара постојбина; нигде на Балканском полуострву, па ни у Европи, не постоји толика концентрација кањона као овде; уочио је "изванредне глечерске трагове, у чије је постојање на томе месту сумња била изражавана у више махова". Треба рећи и то да је Цвијић овде први пут открио појаву комбиноване глацијације - леднички језици спуштали су се из високих циркова на врло пространу површ Језера, ширили се по њој и спајали у суподинске леднике, тј. у широке ледене покриваче на планини". Са Дурмитора је отпутовао у Босну, у коју одлази и током 1898., као што у годинама које слиједе, све до 1925, креће на дуготрајна, понекад драматична и напорна путовања по Македонији, Старој Србији, Копаонику, Проклетијама, Херцеговини, Црној Гори и сјеверној Албанији, те и на важна научна путовања, предузимана на молбу културних и научних установа и Владе Краљевине Србије, до Лондона, Рима, Атине, Солуна, Прага, Марсеља, швајцарског Невшатела, Беча и Париза гдје, поред осталог, по позиву знаменитог научника Vidal de la Blaha, на чувеној Сорбони држи предавања о Балканском полуострву и балканским народима.

Ко, у ствари, пажљиво прочита све што је проф. М. Васовић написао о Цвијићевом узлету у орбиту науке и о његовим истраживачким путовањима, лакше ће разумјети волуминозно дјело (од 10645 страна) овог научника, коме је посвећен други - есенцијални дио књиге о којој је ријеч. У том дијелу се преко смјелих, продубљених и свеобухватних анализа изводе оцјене о Цвијићевим геоморфолошким, геолошким, лимнолошким, глациолошким, антропогеографским, етнографским, регионално-географским и геополитичким радовима. Указује се, затим, на његов допринос развоју антропологије, етнологије, етнопсихологије и још неких научних дисциплина; потцртава се улога великог научника као утемељивача регионалне географије и претече комплексног истраживања животне средине у нашој земљи; излажу се његови погледи на научни рад и научну методологију и, најзад, класификују се и оцјењују научне визије, упозорења и приједлози у Цвијићевим капиталним дјелима.

Оно што је неоспорно кад је ријеч о Цвијићевом научном стваралаштву јесте, по ауторовом мишљењу, изузетна свестраност, широка примјена научних резултата, превођење његових научних радова на велике свјетске језике и организовање првог тимског истраживања у историји свеколике наше науке, којим је прикупљен материјал објављен у 60 монографија на преко 13000 страница. Томе додаје и Цвијићеву "далековидост у гледању на друштвена збивања, која се готово изједначује са пророчанством", због чега "понеки стручњак вели да је Цвијић живео бар

један век испред свог времена. Ако бисмо побројали само његова упозорења и предвиђања из деведесетих година прошлог века, затим из 1910. и 1921. године, потврдили бисмо мишљење да је он заиста припадао и свом и нашем и будућем времену". Проф. М. Васовић то у књизи зналачки чини и доказује исто као што читаоцу казује да је једино Јован Цвијић - један од најсвестранијих научника у историји Јужних Словена, успио да истовремено дубоко проникне у природне, историјске, социјалне, економске, етнографске, па чак и у етнопсихолошке процесе и појаве и тако дође до крупних научних открића, којима је задужио више природних и друштвених наука. Његове незаобилазне теоријске основе карстологије, научни радови из глациологије у којима су први пут откривени трагови плеистоцених ледника на балканским планинама, научне хипотезе о постанку и еволуцији Панонског мора и Егејског језера, методе истраживања миграције и насеља и концепција етнопсихичких истраживања, представљају крупан теоријско-методолошки прилог географској науци коју је увео у токове свјетске науке. Истина, нека његова достигнућа из физичко-географских и антропогеографских дисциплина су превазиђена, али његове основне поставке и даље су остале на снази као утврђена тековина науке.

Угледни писац велике биографије је на подједнакој висини и кад разматра јавни рад Јована Цвијића, који се, поред осталог односи, на његову научну и државничку дјелатност током Првог свјетског рата, учешће на Конференцији мира у Паризу и на размишљања о односу научника и политичара. Из тог дијела, коме аутор посвећује више од двадесетак посебно обрађених питања, могу се сазнати све важније чињенице о Цвијићевој вишемјесечној мисији у Лондону 1915. године, о сарадњи са српском владом, о животу у емиграцији, о колебању између науке и политике, о борби за границе наше нове државе, о доприносу развоју Универзитета у Београду за вријеме ректорских мандата и другим дјелатностима везаним за његов јавни и државнички рад. Нека у овој прилици, за илустрацију тог богатог и садржајног рада, буде посебно истакнут Цвијићев допринос повлачењу наших граница на Конференцији мира у Паризу 1919/20. године, о чему, рецимо, амерички географ Даглас Џонсон, научни савјетник председника САД-а Вудроа Вилсона, каже да је он "учинио велику услугу" Територијалној комисији у проналажењу најбољих територијалних рјешења за своју земљу. За развој Универзитета у Београду је, према ауторовом налазу, обавио огроман посао: "живо се заложиио за устројство београдских факултета по новом закону"... и у вријеме другог ректорског мандата организовао "брзу и потпуну обнову опустошеног и делимично порушеног Универзитета". Даље је активно радио на "оснивању пет нових факултета: Медицинског, Пољопривредног и Теолошког у Београду; Филозофског у Скопљу и Правног у Суботици". Уз то је био и иницијатор оснивања других културних установа "које се у раду могу допуњавати са

факултетима, или их могу на известан начин опслуживати". Сем тога, овај научник и јавни радник је по позиву судјеловао у свим важним манифестацијама у нашој земљи; разговарао с интелектуалцима у нашим већим градовима и одржавао дугогодишње везе са Чешком и чешким научницима који га, посредством знаменитог историчара Константина Јиричека, од 1901., у више наврата моле и убјеђују да прихвати катедру физичке географије на Карловом универзитету у Прагу, гдје му је, 25. новембра 1925. године, од стране највиших научних и стручних установа, обиљежена шездесета годишњица живота на којој је, поред осталог речено, да Цвијић "као географ светског гласа и као човек великог значаја за свој народ, спада у најзначајније личности међу садашњим Словенима". Прије тога, 18. октобра 1924. године, у Београду је, пише аутор, обиљежена тридесетпетогодишњица његова научног рада са које је потекао Зборник научних прилога "од најугледнијих стручњака из Европе и Америке, као и пријатеља и пређашњих ученика из наше земље"... "Као најдубљи траг ове свечаности може се сматрати посвећени ми Зборник. У њему су одиста такви радови, да мени чине највећу част... Захваљујем колегама европским и оним преко океана који су у том зборнику узели учешћа", говорио је тим поводом Јован Цвијић. Ми овом приликом захваљујемо и честитамо проф. М. Васовићу што је написао узорно дјело о великом научнику из кога ће читалац, уз претходно истакнуто, сазнати још доста важних чињеница. Једна од таквих је и Цвијићева изјава у којој је опширније образложио одбијање приједлога да постане председник владе. Ево дијела те изјаве: "Све оно што се већ дуже времена говори и пише о томе да сам кандидат за министра - председника, све је то без моје воље и без мога знања... Ја сам уверен да се варају они који држе да је исто човек од мисли и човек од акције и што, нашавши можда код мене мисли о нашим народним и државним питањима, направе скок и држе да бих ја то могао најбоље и остварити. Ја знам да није најбољи доказ ни кад наводе периоду од последњих 15-20 година у којој сам не само научно и наставнички већ и политички активно утицао на концепције и на решавање наших националних и територијалних питања, јер, та је периода углавном завршена... Напослетку, ја сам по својим уверењима о економским и друштвеним питањима и раније припадао левици оних који имају демократске погледе, а сада после ових страшних догађаја отишао сам још даље према социјализму. У политичком погледу ја желим само помагати рад оних нових генерација које неће сипати ново вино у старе мехове. Мој главни рад ће остати на науци и на цивилизацији нашег целокупног народа, јер су без њих пролазни и без плода највећи резултати разних тековина. Нема смисла о томе говорити да ја будем министар".

Цвијић, очигледно, није хтио да се посвети политици, "поготову не на штету науке као свог свеукупног животног опредељења". На то аутор кроз

још неке примјере указује исто као што у наставку разматрања казује: да је Јован Цвијић у 28 години живота изабран за редовног професора Универзитета, у 34 за редовног члана Српске академије наука и у 41 за ректора Универзитета у Београду; да је у свом релативно кратком животу (живио је само 62 године) био почасни и дописни члан око 28 високих научних и стручних установа у свијету и нашој земљи; да је у иностранству примио бројна одликовања од којих и златну медаљу Краљевског географског друштва у Лондону, медаљу Сорбоне у Паризу, медаљу Карловог универзитета у Прагу и златну медаљу Географског друштва у Њујорку; да је међу плејадом стваралаца који су поставили темеље савременој науци и култури у Србији имао истакнуто мјесто, јер се развио "у интелектуалног, још више националног вођу српског народа, у тумача његових историјских стремљења и усмеривача његових свеколиких замисли и планова"; и да је био мајстор стила и зналац народног језика, о чему нам је Перо Слијепчевић оставио јединствену поруку: "Говорио је (Цвијић, прим. М. В.) својим научницима: читајте велике књижевнике - а књижевницима би се могло рећи: читајте великог Цвијића".

О његовом животном и стваралачком путу проф. М. Васовић је, дакле, написао књигу која представља својеврсно дјело љубави сљедбеника Цвијићеве географске школе о творцу те гласовите школе и поштованом јавном раднику и државнику. Аутор је, тако, урадио импозантан посао. Његов индивидуални подухват и ефикасност замјењују ангажман једног цијелог научног тима. Ријечју, књига "Јован Цвијић - научник, јавни радник и државник" плијени ерудицијом, минуциозним анализама огромне грађе и чињеница, нивоом објективности и непристрасности, обиљем одабраних примјера, оштроумним запажањима, љепотом стила и језика и једном сталном људском топлином, поштовањем и разумијевањем нашег великог научника, чак и онда кад се проф. М. Васовић према његовом дјелу односи критички. Наиме, он је подједнако пријатан за читање и када хвали и кад критички сагледава, јер у свему је одмјерен и умјерен и деликатан, али и сугестиван и убједљив.

И најзад, значајну научну вриједност чини и библиографија радова Јована Цвијића дата на крају књиге "Јован Цвијић - научник, јавни радник и државник", коју би у другом издању требало квалитетније опремити и на водећем свјетском језику објавити да комуницира са иностраним научним свијетом као што су својевремено комуницирали радови великог научника коме је ово узорно дјело посвећено.

Слободан Касалица